

7. Porter M. E. Strategy and Society: The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility / M. E. Porter, M. R. Kramer // Harvard Business Review, December 2006, pp. 78 – 92.

8. European Union Green Paper // Business for Social Responsibility, USA. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bsr.org/resourcecenter/homepage.page.asp>.

9. Офіційний сайт Державної служби статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Пацула О. И. Анализ состояния основных направлений социальной ответственности в Украине.

Определено понятие «социальная ответственность» и проанализировано отдельные составляющие социальной ответственности бизнеса в Украине, в том числе за основными видами экономической деятельности.

Ключевые слова: социальная ответственность, социальные издержки, социальные инвестиции.

Patsula O. I. Analysis of the main areas of social responsibility in Ukraine.

The concept of 'social responsibility' is defined and some aspects of corporate social responsibility in Ukraine, including the main economic activities are analyzed.

Key words: social responsibility, social costs, social investment.

Стаття надійшла в редакцію 14 жовтня 2013 р.

УДК 303.4:332.12

**Я. Я. Пушак,
О. І. Лиса**

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗРІЗІ

Висвітлено методичні аспекти аналізу рівня тіньової економіки в Україні. Обґрунтовано можливість використання методу витрати населення – роздрібний товарооборот для дослідження рівня тіньової економіки у вітчизняних регіонах. Проведено оцінку рівня тіньової економіки у регіональному розрізі за допомогою цього методу.

Ключові слова: рівень, тіньова економіка, методика, оцінка, регіон.

Постановка проблеми. В сучасних умовах поняттю «тіньова економіка» та його дослідженню приділяється значна увага. Необхідність його оперативної та достовірної оцінки відзначають науковці, економісти, політики, підприємці. Опубліковані результати оцінки

вітчизняного тіньового товарообігу істотно різняться між собою – від 15% за оцінками експерта «Фонду громадської безпеки» Юрія Гавриличко [1] до 60% за оцінками генерального директора Української торгівельної асоціації Ігоря Кішко [2]. Значні розбіжності є також в оцінках рівня тіньової економіки України в офіційних джерелах. Так, за оцінками Державної служби статистики рівень тіньової економіки в Україні 2010 року становив 16,5% [3, с. 270]. Більш вірогідною виглядає проведена оцінка Міністерством економіки України на основі інтегрального показника, що передбачає використання кількох методів визначення рівня тіньової економіки [4]. За даними Міністерства економіки у 2010 році рівень тіньової економіки в Україні становив 38% [5, с 3]. Проте і методика, розроблену Міністерством економіки України, не можна вважати абсолютно достовірною, оскільки більшість аналізованих показників мають непрямий характер та побудовані на недостатньо обґрунтованих припущеннях [9].

Стан дослідження. Нині існують найрізноманітніші визначення терміна «тіньова економіка». Економічні експерти та науковці, котрі досліджують це явище, поки що не є одностайними у своїй думці щодо вибору єдиного загальновизнаного варіанта оцінки тіньової складової в економіці країни. Дослідженню проблем оцінки тіньової економіки присвячено роботи провідних вітчизняних науковців, а саме: В. Базилевича, З. Варналія, Т. Ковальчука, І. Мазур, В. Мандибури, Р. Моторина, О. Турчинова, А. Мокія. Серед закордонних науковців слід відзначити праці Я. Арваї, Д. Блейдса, Н. Бокун, В. Дадалко, Л. Дрекслера, Ф. Шнайдера, Г. Гроссмана.

Існує також багато публікацій та виступів представників різноманітних громадських організацій, консультативних компаній та економічних і політичних кіл, що присвячені проблемам зростання тіньового сектора та виявленню його негативного впливу на національну економіку. Однак усі вони містять значні розбіжності в оцінці рівня тіньової економіки та переважно присвячені економіці України загалом, без оцінки впливу тіньової складової на економічний розвиток регіонів.

Метою статті є аналіз рівня тіньової економіки в регіональному розрізі за прямим методом, що застосовується Міністерством економіки України, а саме: витрати населення – роздрібний товарооборот та створення карти тіньової економіки України, що в перспективі стала б вагомим аналітичним підґрунтям під час розробки ефективних регіональних програм боротьби з цим негативним соціально-економічним явищем.

Виклад основних положень. Єдиним прямим методом, що використовується Міністерством економіки України під час оцінки рівня

тіньової економіки, є метод витрати населення – роздрібний товарооборот. Він полягає у виявленні розбіжностей між споживчими грошовими витратами населення на придбання товарів та загального обсягу продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання в легальному секторі економіки. Хоча цей метод не враховує товарообіг неформального сектора економіки, проте його можна сьогодні вважати найбільш достовірним способом обчислення рівня тіньової економіки країни. Всі дані, що використовуються під час застосування цього методу, можна отримати з офіційних джерел Державної служби статистики України. Споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів та послуг у період, що аналізується, визначаються як добуток суми споживчих грошових витрат на придбання товарів і придбання послуг у середньому на 1 домогосподарство за конкретний період. Споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у період, що аналізується, коригуються на коефіцієнт, що визначається за формулою:

$$K_{кор\ t} = \frac{BH_t - TP_{соц\ t} - СП_{загот\ t}}{B_{гр\ спожет}}, \quad (1)$$

де BH_t – витрати населення на придбання товарів та послуг у період, що аналізується (млн грн);

$П_{ст\ л.с.\ t}$ – загальний обсяг продажу населенню товарів усіма видами суб'єктів господарювання у легальному секторі економіки у період, що аналізується (млн грн);

$TP_{соц\ t}$ – соціальні трансферти в період, що аналізується (млн. грн);

$СП_{загот\ t}$ – вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, у період, що аналізується (млн грн);

$B_{гр\ спожет}$ – споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів та послуг у період, що аналізується (млн грн).

Скориговані споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у період, що аналізується, визначаються за формулою:

$$B_{гр\ тов\ кор\ t} = B_{гр\ тов\ t} \times K_{кор\ t}, \quad (2)$$

де $B_{гр\ тов\ t}$ – споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у період, що аналізується (млн грн).

Загальний обсяг продажу населенню товарів усіма суб'єктами господарювання у легальному секторі економіки визначається за такою формулою:

$$П_{ст. л. с. t} = PT_{нідвт} + PT_{фіз. осіб t}, \quad (3)$$

де $PT_{нідвт}$ – обсяг роздрібного товарообороту підприємств, які здійснюють діяльність із роздрібною торгівлі та ресторанного господарства, у період, що аналізується (млн грн);

$PT_{фіз. осіб t}$ – обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у діючих цінах фізичних осіб-підприємців у період, що аналізується (млн грн).

Рівень тіньової економіки за методом витрати населення – роздрібний товарооборот у період, що аналізується, визначається за формулою:

$$T_{BH-PT t} = \frac{B_{сп. тов. коп t} - П_{ст. л. с. t}}{П_{ст. л. с. t}} \times 100, \quad (4)$$

де $B_{сп. тов. коп t}$ – скориговані споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів у період, що аналізується (млн грн);

$П_{ст. л. с. t}$ – загальний обсяг продажу населенню товарів усіма видами суб'єктів господарювання в легальному секторі економіки в період, що аналізується (млн грн).

Більшість дослідників тіньової економіки в Україні аналізують загальнодержавні масштаби цього явища або ж розглядають окремі галузі економіки. Ми спробуємо за методом витрати населення – роздрібний товарооборот проаналізувати обсяги тіньового обігу в Україні у регіональному розрізі та побудувати карту рівня тінізації економіки регіонів. Інформаційною базою для таких розрахунків є офіційні статистичні дані територіальних органів Державної служби статистики України. Варто зазначити, що результати такого аналізу не можуть претендувати на абсолютну точність через те, що вони не враховують міжрегіональний обмін товарами та послугами, проте враховуючи, що «лева частка» готівкового тіньового обігу припадає на великі міста, можна вважати, що карта тіньової економіки за регіонами України буде побудована з достатнім рівнем достовірності. Для спрощення візуального представлення карти дані статистичних управлінь АР Крим та м. Севастополь, Київської області та м. Київ об'єднані як середньозважена даних двох управлінь відповідно.

Розрахуємо річні споживчі витрати домогосподарств як середні витрати на одне домогосподарство в місяць, помножені на кількість домогосподарств у розрізі регіонів та кількість місяців у році (табл. 1).

Таблиця 1

Споживчі грошові витрати домогосподарств на придбання товарів та послуг за регіонами у 2011 році, млн грн

Регіон	Витрати за місяць, грн	Кількість господарств, тис.	Витрати в рік, млн грн
1. АР Крим	3 418,7	869,6	35 674,4
2. Вінницька	2 619,2	645,8	20 298,0
3. Волинська	3 391,4	336,0	13 674,1
4. Дніпропетровська	3 151,4	1 316,8	49 797,2
5. Донецька	3 421,9	1 690,7	69 425,7
6. Житомирська	2 957,0	495,1	17 568,2
7. Закарпатська	4 158,9	356,5	17 791,9
8. Запорізька	3 546,6	690,5	29 387,0
9. Івано-Франківська	3 473,7	451,5	18 820,5
10. Київська	4 668,3	1 691,2	94 739,5
11. Кіровоградська	2 909,4	428,1	14 946,2
12. Луганська	3 123,6	918,6	34 432,1
13. Львівська	3 424,3	821,0	33 736,2
14. Миколаївська	3 797,4	449,0	20 460,4
15. Одеська	3 312,1	840,7	33 413,9
16. Полтавська	3 196,1	608,7	23 345,6
17. Рівненська	3 199,2	377,6	14 496,2
18. Сумська	3 094,5	449,4	16 688,0
19. Тернопільська	3 233,4	360,9	14 003,1
20. Харківська	3 136,4	1 032,9	38 875,1
21. Херсонська	3 395,2	406,1	16 545,5
22. Хмельницька	3 032,9	492,5	17 924,1
23. Черкаська	3 641,0	529,2	23 122,1
24. Чернівецька	2 957,0	305,9	10 854,6
25. Чернігівська	3 376,4	458,4	18 573,0
Загалом по Україні	3 456,0	17 022,7	705 965,4

Розраховано на основі даних [7; 8].

На основі офіційних статистичних даних щодо роздрібного товарообороту підприємств (табл. 2) та вихідних даних, наведених у табл. 1, за допомогою формули 4 можемо розрахувати рівень тіньової економіки у регіонах України.

Таблиця 2

**Роздрібний товарооборот підприємств
та рівень тіньової економіки України за регіонами у 2011 році**

Регіон	Роздрібний товарооборот підприємств, млн грн ¹	Рівень тіньової економіки, % ²
1. АР Крим	16 951,0	110,5
2. Вінницька	7 333,0	176,8
3. Волинська	5 908,0	131,5
4. Дніпропетровська	29 904,0	66,5
5. Донецька	31 327,0	121,6
6. Житомирська	6 568,0	167,5
7. Закарпатська	7 487,0	137,6
8. Запорізька	13 377,0	119,7
9. Івано-Франківська	6 375,0	195,2
10. Київська	82 365,0	15,0
11. Кіровоградська	5 324,0	180,7
12. Луганська	11 427,0	201,3
13. Львівська	18 180,0	85,6
14. Миколаївська	7 172,0	185,3
15. Одеська	22 806,0	46,5
16. Полтавська	9 065,0	157,5
17. Рівненська	5 545,0	161,4
18. Сумська	4 999,0	233,8
19. Тернопільська	4 704,0	197,7
20. Харківська	22 953,0	69,4
21. Херсонська	6 299,0	162,7
22. Хмельницька	6 545,0	173,9
23. Черкаська	7 097,0	225,8
24. Чернівецька	4 884,0	122,2
25. Чернігівська	5 464,0	239,9
Загалом по Україні	350 059,0	101,7

¹ Джерело [8].

² Розраховано на основі даних табл. 1 та джерела [8].

Результати апробаційних розрахунків зображено у табл. 2, на основі яких можна побудувати карту тіньової економіки у розрізі регіонів України (рис.).

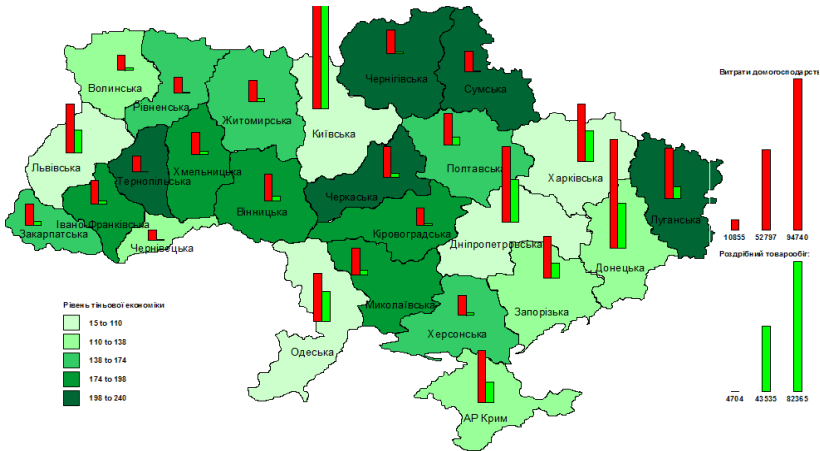

Рис. Карта тіньової економіки за регіонами України

Отримані результати дещо відрізняються від офіційних звітів Міністерства економіки і свідчать, що в середньому по Україні рівень тіньової економіки є вищим порівняно з офіційно наведеним.

Найвищі показники тіньового обігу сьогодні зафіксовані у Луганській, Сумській, Черкаській та Чернігівській областях. Найнижчий рівень – у Дніпропетровській, Одеській, Київській, Львівській та Харківській областях.

Найменший рівень тіньової економіки в Київській області (15,0%) обумовлений значним впливом гостей столиці на збільшення роздрібного товарообігу місцевих підприємств.

Висновки. Реальний рівень тіньової економіки в Україні перевищує допустиме значення і становить загрозу національній безпеці держави.

З огляду на це Україні необхідно розробити чітку довгострокову програму виводу з тіні економіки з урахуванням регіональної складової цього негативного соціально-економічного явища.

В подальших дослідженнях доцільно зосередити увагу на з'ясуванні причин регіональних розбіжностей у рівні тіньової економіки.

ки і визначити оптимальні шляхи виводу з тіні економіки областей з огляду на їх регіональну специфіку.

1. Тіньова економіка України становить не більше 15%. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/2013/01/23/295247>.

2. Понад 60% української торгівлі знаходиться в «тіні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2013/01/24/295362>.

3. Лісовий А. В. Методи виявлення та оцінювання тіньового сектору економіки / А. В. Лісовий, С. В. Кирпа // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 267–275.

4. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки: Наказ Міністерства економіки України № 123 від 18.02.2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/135879/file/ Metod_TinEk.doc.

5. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України «Загальні тенденції тіньової економіки у I кварталі 2012 року». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/187630/file/ Shadow_Ikv2012.doc

6. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

7. Витрати та ресурси домогосподарств у 2011 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2012 – 368 с.

8. Роздрібна торгівля в Україні в 2011 році: статистичний збірник / Державна служба статистики України. – К., 2012. – 117 с.

Пушак Я. Я., Лиса О. И. Теневая экономика Украины в региональном разрезе.

Освещены методические аспекты анализа уровня теневой экономики в Украине. Обоснована возможность использования метода «затраты населения – розничный товарооборот» для исследования уровня теневой экономики в отечественных регионах. Проведена оценка уровня теневой экономики в региональном разрезе с помощью данного метода.

Ключевые слова: *уровень, теневая экономика, методика, оценка, регион.*

Pushchak Ya. Ya., Lysa O. I. The shadow economy of Ukraine in the regional aspect.

The methodological aspects of the analysis of the level of the shadow economy in Ukraine are highlighted. The possibility of using the method of ‘expenses of population – retail commodity circulation’ is grounded. The estimation of the level of the shadow economy in the regions with this method is carried out.

Key words: *level, shadow economy, methods, evaluation, region.*

Стаття надійшла 15 вересня 2013 р.